

Etyka

branżowa szkoła I stopnia – po szkole podstawowej

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny.

1. Rozwijanie wrażliwości moralnej.
2. Identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego.
3. Rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka.
4. Rozwijanie postawy odpowiedzialności za siebie oraz swoje społeczne i przyrodnicze otoczenie.
5. Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia.
6. Identyfikowanie, analizowanie i rozwiązywanie problemów oraz dylematów moralnych.
7. Tworzenie aksjologiczno-moralnego komponentu własnego światopoglądu.
8. Rozwijanie postaw społecznych, obywatelskich i patriotycznych.

II. Wiedza o etyce.

1. Rozumienie specyfiki refleksji etycznej.
2. Znajomość głównych pojęć, problemów oraz wybranych koncepcji w etyce.

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
2. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
3. Doskonalenie umiejętności uczestniczenia w dialogu i umiejętności dyskusowania o zagadnieniach moralnych.

IV. Samokształcenie.

1. Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania i wartościowania informacji oraz odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.
2. Kształcenie umiejętności uczenia się.
3. Rozwijanie samoświadomości moralnej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Elementy etyki ogólnej

1. Podstawy etyki. Uczeń:

- 1) wie i wyjaśnia, czym jest etyka;
- 2) charakteryzuje główne typy refleksji etycznej: etyka opisowa, etyka normatywna, etyka ogólna, etyka szczegółowa (etyka praktyczna), metaetyka;
- 3) analizuje i wyjaśnia relacje między etyką, moralnością, obyczajami, prawem i religią;
- 4) wyjaśnia, na czym polega uniwersalny charakter norm moralnych (roszczenie do uniwersalności);
- 5) wyjaśnia różnicę między dobrem (złem) moralnym a dobrem (złem) pozamoralnym;

- 6) objaśnia pojęcia: dobro i zło, wartość, godność, prawda, wolność, odpowiedzialność oraz rozważa rolę tych pojęć w etyce;
 - 7) zna i objaśnia klasyczną koncepcję osoby;
2. Analiza ludzkiego działania w aspekcie moralnym. Uczeń:
- 1) identyfikuje główne elementy struktury ludzkiego działania: podmiot, adresat, przedmiot (wewnętrzna treść), motyw, intencja, skutki, okoliczności;
 - 2) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje oraz uczucia; posługuje się nazwami emocji i uczuć do charakteryzowania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych;
 - 3) zna i wyjaśnia pojęcia sprawstwa i zaniechania;
 - 4) wymienia i charakteryzuje główne czynniki ograniczające świadomość i dobrowolność ludzkich działań;
 - 5) eliminuje czynniki ograniczające ograniczające świadomość i dobrowolność ludzkich działań
 - 6) zna różne kryteria moralnego wartościowania i posługuje się nimi przy wyznaczaniu moralnej wartości czynów;
 - 7) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie deontyczne: działania nakazane, zakazane, dozwolone, supererogacyjne;
 - 8) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie aretyczne: cnota, wada, charakter, wzór osobowy;
 - 9) zna i wyjaśnia klasyczną koncepcję sumienia; kształtuje sumienie;
 - 10) wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych;

II. Wybrane zagadnienia etyki szczegółowej (praktycznej, stosowanej, zawodowej)

1. Etyka życia osobistego (indywidualnego). Uczeń:

- 1) identyfikuje i analizuje problem sensu życia w kontekście klasycznego pytania etycznego: „jak należy żyć?”;
- 2) identyfikuje i analizuje problem szczęścia, rozważa relację szczęścia do moralności;
- 3) identyfikuje i analizuje moralne aspekty przyjaźni, charakteryzuje przyjaźń jako relację międzypersonalną, ocenia wartość przyjaźni;
- 4) identyfikuje i analizuje moralne aspekty miłości, charakteryzuje miłość jako relację międzypersonalną, rozważa relację miłości do moralności;
- 5) wyjaśnia ideę rozwoju moralnego i podaje przykłady działań egoistycznych, konformistycznych, altruistycznych;
- 6) wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady działań i postaw autonomicznych i nieautonomicznych;
- 7) wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała;
- 8) podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie;
- 9) analizuje problem stosowania środków psychoaktywnych i formułuje ocenę moralną dotyczącą tego typu działań;
- 10) identyfikuje i analizuje moralne aspekty ludzkiej seksualności, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczne i kulturowe uwarunkowania ludzkiej seksualności, formułuje ocenę moralną różnych zachowań seksualnych;

- 11) identyfikuje i analizuje moralne aspekty życia rodzinnego, zna i porównuje różne historyczne i kulturowe modele rodziny, wyjaśnia znaczenie relacji rodzinnych w kontekście rozwoju moralnego człowieka, ocenia wartość rodziny;
- 12) kształtuje postawę szacunku wobec każdego człowieka;
- 13) analizuje fenomen śmierci, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczno-kulturowe aspekty śmierci i umierania.

2. Bioetyka. Uczeń identyfikuje i analizuje problemy moralne związane z:

- 1) początkiem ludzkiego życia (sztuczne zapłodnienie, aborcja);
- 2) trwaniem i rozwojem ludzkiego życia (transplantacje, inżynieria genetyczna – klonowanie);
- 3) końcem ludzkiego życia (uporczywa terapia, opieka paliatywna, eutanazja, samobójstwo);
- 4) uczestniczy w dialogu dotyczącym wybranych problemów bioetycznych.

3. Etyka społeczna i polityczna. Uczeń:

- 1) charakteryzuje relację: polityka - moralność;
- 2) rozważa zagadnienie relacji: jednostka – społeczeństwo w kontekście sporu między indywidualizmem a kolektywizmem;
- 3) rozważa zagadnienie naczelnych wartości w życiu społecznym w kontekście sporu między liberalizmem kulturowym a konserwatyzmem;
- 4) wyjaśnia pojęcie dobra wspólnego oraz podaje jego przykłady; angażuje się w realizację dobra wspólnego;
- 5) wyjaśnia znaczenie zasady solidaryzmu i kształtuje postawę solidarności;
- 6) wyjaśnia pojęcie sprawiedliwości; kształtuje cnotę sprawiedliwości;
- 7) zna i analizuje pojęcie tolerancji, rozważa zagadnienie granic tolerancji, kształtuje postawę otwartości i tolerancji;
- 8) wyjaśnia pojęcie praw człowieka, analizuje wybrane artykuły *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, wskazuje przykłady łamania praw człowieka oraz rozważa różne sposoby ich ochrony;
- 9) zna różne pojęcia i koncepcje demokracji, rozważa wady i zalety demokracji, formułuje ocenę demokracji;
- 10) rozważa znaczenie prawdy w życiu społecznym i politycznym; kształtuje postawę uczciwości;
- 11) rozpoznaje różne przejawy kłamstwa, zna społeczne skutki kłamstwa i dokonuje moralnej oceny kłamstwa;
- 12) identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii wolności słowa i jej granic;
- 13) analizuje problem relacji między sztuką a moralnością, rozważa zagadnienie wolności twórczej i jej granic;
- 14) wyjaśnia pojęcie feminizmu, zna i rozważa wybrane postulaty feminizmu;
- 15) rozważa kwestię różnorodności kulturowej Europy i świata, wartościowania kultur i dialogu międzykulturowego, identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii imigrantów i uchodźców;
- 16) rozważa moralne aspekty wojny i pokoju, przedstawia koncepcję wojny sprawiedliwej, rekonstruuje stanowisko pacyfizmu, rozważa zjawisko terroryzmu i formułuje jego ocenę moralną;
- 17) wyjaśnia pojęcie kary kryminalnej, zna główne koncepcje kary kryminalnej, rozważa kwestię uzasadnienia stosowania kary kryminalnej;

18) rozważa argumenty za i przeciw karze śmierci, formułuje ocenę moralną kary śmierci.

4. Etyka a nauka i technika. Uczeń:

- 1) podaje przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystywania nowych technologii – w szczególności technologii informatycznych;
- 2) jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością);
- 3) identyfikuje i analizuje wybrane problemy moralne związane z postępem naukowo-technicznym (np. problem ochrony prywatności, problem ochrony praw autorskich, problem cyberprzemocy, rozwój sztucznej inteligencji, transhumanizm);

5. Etyka środowiskowa. Uczeń:

- 1) określa, czym jest bioróżnorodność, uzasadnia potrzebę ochrony bioróżnorodności;
- 2) rozważa zagadnienie moralnego statusu zwierząt;
- 3) rozważa kwestię statusu moralnego przyrody nieożywionej;
- 4) formułuje argumenty na rzecz ochrony przyrody, angażuje się w działania na rzecz ochrony środowiska.

6. Etyki zawodowe. Uczeń:

- 1) wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą; wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej;
- 2) objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu;
- 3) wyjaśnia pojęcie etyki zawodowej oraz kodeksu etyki zawodowej;
- 4) zna i stosuje do analizy szczegółowych przypadków najważniejsze wartości i zasady wybranych etyk zawodowych;
- 5) w analizie wybranych zagadnień z zakresu etyk zawodowych wykorzystuje zapisy stosownych kodeksów etycznych;
- 6) rozważa zalety i wady kodeksów etycznych;
- 7) tworzy kodeks etyczny klasy (szkoły).

Warunki i sposób realizacji

Proponowana podstawa programowa etyki dla branżowej szkoły I stopnia opiera się na określonych założeniach dotyczących warunków (podmiotowych, przedmiotowych i organizacyjnych) oraz sposobu jej realizacji.

Warunki podmiotowe odnoszą się do charakterystyki uczestnika lekcji etyki – zasadniczo odpowiadają temu aspektowi podstawy programowej etyki cele kształcenia wyszczególnione w części I: Tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny oraz IV: Samokształcenie.

Zakłada się, że uczestnicy zajęć z etyki będą zmagali się z typowymi zadaniami rozwojowymi okresu dorastania, takimi jak: psychiczne usamodzielnianie się wobec rodziców i innych dorosłych, interioryzowanie określonych wartości, zasad, wzorców, wypracowywanie satysfakcjonujących relacji z innymi (przede wszystkim z rówieśnikami), przygotowanie się do wyboru i pełnienia dorosłych ról społecznych (partnerskich/małżeńskich/rodzicielskich, zawodowych, obywatelskich).

Warto mieć na uwadze, że zazwyczaj z tego typu zadaniami idą w parze takie postawy, przeżycia i zachowania jak: niepewność, kontestacja, zmienność emocjonalna i poznawcza, krytycyzm, ciekawość, skłonność do poszukiwań i eksperymentowania. Mając na uwadze podmiotowe warunki realizacji podstawy programowej można uznać, iż lekcje etyki mają dopomóc uczniowi w jego samoidentyfikacji jako podmiotu moralnego i stymulować jego rozwój moralny na poziomie kognitywno-afektywnym i behawioralnym. Ważnym zadaniem nauczyciela jest stworzenie takich warunków na lekcjach etyki, aby uczniowie mogli uświadamiać sobie różne aspekty podmiotowości, aby mogli swobodnie wyrażać swoje przekonania, konfrontować je z przekonaniami innych i uczestniczyć we wspólnym, krytycznym i odpowiedzialnym analizowaniu zachowań, postaw i poglądów własnych oraz innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych.

Warunki przedmiotowe uwzględniają charakter etyki jako dyscypliny filozoficznej o ugruntowanej, wielowiekowej tradycji, bogatym dorobku teoretycznym i licznych zastosowaniach praktycznych – zasadniczo odpowiadają temu aspektowi podstawy programowej cele kształcenia wyszczególnione w części II: Wiedza o etyce. Etyka jako pewien typ wiedzy o moralności najczęściej uprawiana jest jako jedna z dyscyplin filozoficznych i jako taka doskonale nadaje się do tego, aby odpowiadać na wyzwania i potrzeby dorastającej młodzieży.

Treści nauczania zawarte w proponowanej podstawie programowej zostały podzielone na dwie zasadnicze części. Część pierwsza obejmuje wybrane najważniejsze pojęcia i wybrane koncepcje z zakresu etyki ogólnej. Treści określone w części pierwszej mają dostarczać uczniom ogólnego, teoretycznego instrumentarium, pozwalającego w sposób rzetelny, podejmować namysł nad zagadnieniami szczegółowymi opisanymi w części drugiej podstawy programowej.

Należy podkreślić, że wyszczególnione w tej części podstawy programowej treści nauczania nie obejmują wszystkich istotnych zagadnień ogólnych składających się na wiedzę o etyce – ograniczono się do kluczowych kwestii, inne jedynie zostały zasygnalizowane. Część z tych zagadnień została umieszczona w podstawie programowej etyki dla II etapu edukacyjnego. Nauczyciel etyki powinien zdiagnozować, czy uczniowie uczestniczący w prowadzonych przez niego zajęciach dysponują wiedzą z zakresu tego przedmiotu opisaną w podstawie programowej dla II etapu edukacyjnego. Jeżeli nauczyciel uzna, że należy rozbudować określone zagadnienia z zakresu etyki ogólnej, może skorzystać z zapisów zawartych w podstawie programowej etyki dla II etapu edukacyjnego. W podstawie programowej nie umieszczono treści z zakresu historii etyki. Nauczyciel może takie treści wprowadzać – najlepiej w kontekście omawianych pojęć i problemów etycznych.

Część druga podstawy programowej obejmuje wybrane zagadnienia szczegółowe z zakresu szeroko rozumianej etyki praktycznej. Zapisy w podstawie programowej koncentrują się na zarysowaniu spektrum problematyki moralnej podejmowanej w różnych typach refleksji etycznej – bardziej rozbudowana lista zagadnień szczegółowych dotyczy problematyki społeczno-politycznej, ze względu na potrzebę rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich jako tzw. kompetencji kluczowych oraz z zakresu etyki życia osobistego, ze względu na opisane już warunki podmiotowe podstawy programowej. Ze względu na dużą doniosłość praktyczną w podstawie programowej wyszczególniono także wybrane zagadnienia bioetyczne oraz zagadnienia z zakresu etyki środowiskowej, etyki nauki i etyk zawodowych. Podkreślić należy, że określona w tej części podstawy programowej lista zagadnień ma charakter otwarty. Nauczyciel, a przede wszystkim sami

uczniowie, mogą uzupełniać ową listę o zagadnienia w niej niewymienione, a będące przedmiotem szczególnego zainteresowania uczestników zajęć.

Zakłada się, że umieszczone w podstawie programowej etyki treści nauczania zawarte w części pierwszej będą pełniły rolę służebną wobec treści nauczania ujętych w części drugiej. Podział treści nauczania na część pierwszą (ogólną, teoretyczną, metodologiczną) i część drugą (szczegółową, praktyczną, stosowaną) nie oznacza, że wszystkie treści nauczania określone w części pierwszej powinny być zrealizowane przed przystąpieniem do realizacji treści nauczania określonych w części drugiej. Jednym z zadań nauczyciela jest umiejętne łączenie perspektywy ogólnej (część I podstawy programowej) ze szczegółową (część II podstawy programowej), aby treści nauczania ujęte w części pierwszej faktycznie pomagały uczniom zmierzyć się w sposób rzetelny, pogłębiony i efektywny z zagadnieniami szczegółowymi. Problemowy układ treści nauczania pozwala na swobodne planowanie kolejności ich realizacji, co jest też szczególnie ważne i korzystne w kontekście prawno-instytucjonalnych uwarunkowań, jakim podlega organizacja lekcji etyki w szkołach.

Założenia organizacyjne.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej określające warunki i sposób organizowania nauki etyki w szkołach publicznych, pozwala na przyjęcie w różnych szkołach rozmaitych rozwiązań organizacyjnych dotyczących lekcji etyki (liczba godzin w tygodniu, umiejscowienie w planie zajęć, liczebność grup, tworzenie grup międzyoddziałowych, międzyklasowych czy międzyszkolnych). W lekcjach tych mogą brać udział uczniowie o bardzo zróżnicowanych doświadczeniach w zakresie edukacji etycznej. Zgodnie z obowiązującym prawem uczniowie (rodzice, opiekunowie prawni ucznia) mogą w każdym momencie swojej edukacji zdecydować o podjęciu lub zakończeniu edukacji etycznej w ramach zajęć szkolnych. W tej sytuacji nauczyciel musi wykazywać się dużą elastycznością w doborze i układzie treści nauczania. W zależności od (zmiennego) składu grupy oraz typu szkoły, wskazane mogą okazać się nawiązania (powtórzenia), do niektórych treści nauczania przewidzianych do realizacji w podstawie programowej etyki dla szkół podstawowych.

Od strony metodycznej istotne jest, aby treści nauczania określone w niniejszej podstawie programowej były realizowane z możliwie jak największym wykorzystaniem aktywizujących metod nauczania. W szczególności stałym komponentem metodycznym edukacji etycznej powinna być racjonalna, respektująca wymogi logiki, ale i etyki dyskusja. Stałą praktyką dydaktyczną powinno być również odwoływanie się do różnorodnych codziennych doświadczeń uczestników zajęć oraz do różnych tekstów kultury. Zaleca się także, aby w ramach lekcji etyki uczniowie zapoznali się z zasadami konstruowania eseju poświęconego problematyce moralnej, w którym mogliby wyrażać swoje stanowisko wykorzystując wiedzę z zakresu etyki. Ćwiczenia w pisaniu eseju należy traktować jako jedno z ważnych, lecz nieobligatoryjnych zadań w ramach edukacji etycznej.